

توزیع وسائل ارتباط جمعی در دنیا و ممالک در حال توسعه

از : دکتر ابراهیم رشیدپور

استادیار گروه آموزشی سمعی و بصری و رادیو و تلویزیون تربیتی دانشکده علوم تربیتی دانشگاه تهران

یونسکو در کتاب جامعی که به مسأله ارتباط جمعی و رشد ملی اختصاص داده با ذکر دلایل و شواهد کافی استفاده از وسائل ارتباط جمعی را چون رادیو ، روزنامه ، فیلم و تلویزیون امری کاملاً ضروری و بدیهی میدانند و براین عقیده است که دیر یا زود کلیه ممالک در حال رشد در راه تحولات و تغییرات اجتماعی دست نیل به سوی این وسائل دراز خواهند کرد .

در این لحظه از تاریخ بشری وسائل ارتباط جمعی وظیفه بسیار مهم و پرارزشی را برعهده گرفته‌اند ، بطوریکه وظیفه آنها را از جهتی میتوان با نقشی که ماشین دو قرن پیش در دوران انقلاب صنعتی برعهده گرفته بود مقایسه کرد . چنانکه می‌دانیم در آن دوران مردم هوشمند اروپا توانستند بکمک ماشین برای اولین بار انرژی و قدرت بشری را تکثیر کرده و حداکثر استفاده را از آن بدست بیاورند . در این عصر و دوران میتوان ادعا کرد که وسائل ارتباط جمعی نیز میتوانند پیام تمدن انسانی را بصورتی که تاکنون سابقه نداشته تکثیر و چندبرابر نمایند . شاید بهمین دلیل است که پاره‌ای از دانشمندان ، وسائل ارتباط جمعی را بصورت عوامل تکثیر کننده اجتماعی در نظر گرفته و تاثیر آنها را در سطح و میزان اطلاعات بشری بیش از اندازه شکرگرم میدانند .

بارزش و اعتبار وسائل ارتباط جمعی در زمان حاضر در ممالک در حال توسعه بهتر میتوان پی‌برد ، زیرا این قبیل ممالک نیازمند این هستند که بخاطر حصول هدفهای رشد ملی مطالب اساسی و ضروری بسیار زیادی را در مدت زمانی بسیار کم در اختیار مردم بیاخته‌ای خوب قرار بدهند و این کار جز از راه وسائل ارتباط جمعی امکان پذیر نخواهد بود .

هدف از توسعه صنعت چاپ در قرن شانزدهم تنها این نبود که بین ارتباط از راه گفت و شنود (که حتماً باید از راه رودرو صورت میگرفت) و ارتباط از راه مطالب نوشته شده (که امکان میداد فرستنده پیام در محل برقراری ارتباط حاضر نباشد) تعادل و هماهنگی مطلوبی ایجاد نماید . مهمترین هدف این توسعه را میتوان در این حقیقت مهم خلاصه نمود که گسترش صنعت چاپ بخوبی توانست علم و سواد را از انحصار تعداد معدودی افراد صاحب نفوذ در اجتماع بیرون آورده و در اختیار اکثریت طبقات مردم قرار بدهد .

دکتر «شرام» براین عقیده است که اصولاً بدون وجود چاپ و توسعه آن امکان نداشت کشور های اروپائی و آمریکا بتوانند از امتیازات انقلاب سیاسی و اجتماعی بهره‌مند گردند .

در ضمن تاریخ آموزش و پرورش نیز بما نشان میدهد که توسعه مدارس ابتدائی نیز بدون وجود صنعت چاپ و فراوانی مطالب چاپی امکان پذیر نبود . در قرن نوزدهم اختراعات و تحولات جدیدی که در زمینه گسترش و توسعه وسائل ارتباط جمعی انجام گرفت حتی طبقه ممتاز اجتماع را وادار ساخت خود مسئولیت مستقیمی در بهره‌مند ساختن توده های مردم از علم و اطلاع برعهده گیرند . بدنبال آن ، دموکراسی سیاسی ، امتیازات اقتصادی ، تعلیمات مجانی ، انقلاب صنعتی و ارتباط جمعی با تاثیر بسیار شگرفی که در یکدیگر از خود برجای میگذازدند تقریباً بصورت يك عامل بسیار مهم موجب تغییرات قابل ملاحظه‌ای در زندگی انسان و اجتماعات چندین قاره از جهان ما گشتند . در حال حاضر استفاده از

الکتريسيته در ارتباط موجب آن گردیده که مجدداً برای مردمی که با ایشان ارتباط برقرار میشود امکان داشته باشد فرستنده پیام خود را ببینند. کارهایی که در زمینه توسعه و تکامل وسائل ارتباط جمعی صورت گرفته موجب آن شده است که ممالک در حال توسعه صاحب حامل های قوی و نیرومندی بشوند که بوسیله این حامل ها بتوانند با تعداد بسیار زیادی از مردم خویش تماس بگیرند، بدون اینکه مسأله بیسوادی سد و مانعی در راه ایشان باشد پیام خویش را بگوش توده ها برسانند، مهارت های مشکل را از راه نمایش آنها بیاموزند و حتی موثرتر از زمانیکه ارتباط بصورت رودرو انجام میگرفت ارتباط برقرار سازند.

اگر ما بزرگترین انقلاب اجتماعی عصر حاضر و شاید تمام طول تاریخ را پیشرفت اقتصادی و اجتماعی دو سوم از مردم جهان در نظر بگیریم، بجزرات میتوان گفت که ارتباط جمعی (و ارتباط رودرو که میدانیم باید در کنار ارتباط جمعی و برای تقویت آن بکار برود) میتواند نقش بسیار مهمی را ایفا نمایند. البته این سخن بدان معنی نیست که این وظیفه بسیار مهم را ارتباط جمعی به تنهایی انجام میدهد. شك نیست که بدون استفاده از يك رهبری خردمندانه، بدون داشتن مردمی که در این راه همکاری نمایند و بدون بهره مند بودن از منابع کافی حتی بهترین سیستم ارتباطی جهان قادر به ایجاد رشد اقتصادی در يك مملکت نیست و اصولاً چنین انتظاری نباید از ارتباط جمعی داشت. اما آنچه که ما با اطمینان کامل معتقد به آن هستیم این است که اگر وسائل ارتباط جمعی (یا هرگونه وسایل دیگری که بتواند در اسرع وقت و با سهولت اطلاعات لازم را در اختیار مردمی که به آنها نیاز دارند قرار بدهد) در اختیار ممالک در حال توسعه نباشد صحبت از اقتصاد ملی و رشد اجتماعی به آن صورت که در جهان امروز مورد نیاز ملت ها است بی فایده خواهد بود.

با توجه به این مقدمه اکنون بدنیست ببینیم در حال حاضر وسائل ارتباط جمعی بچه صورت در کشورهای در حال توسعه در اختیار رشد ملی قرار گرفته اند. در این مقاله ما میخواهیم ببینیم که در کدام يك از ممالک و در چه مواردی این وسائل به اندازه کافی وجود دارند، در کدام يك از ممالک و بچه صورتی کمیاب میباشند، میزان توسعه این وسائل بچه صورتی است و سرانجام در چه اوضاع و احوالی این وسائل روز بروز تکمیل تر میشوند یا برعکس در حد توسعه نیافته و ابتدائی خود باقی میمانند. وسائل ارتباط جمعی در تمام کشورهای توسعه نیافته به يك شکل و صورت نیستند. برعکس فرق و اختلاف بسیار زیادی در چگونگی این وسائل در کشورهای مختلف مشاهده میشود. بهمان صورت که کشورهای در حال توسعه هر يك با دیگری از جهات مختلف فرق دارد، همانطور هم سیستم های ارتباطی در این ممالک متفاوت است. بطور مثال در هفت کشور آفریقائی تنها روزنامه موجود بولتنی است که اداره اطلاعات حکومتی چاپ میکند و آندسته از اخبار و اطلاعاتی را که مایل است مردم از آنها باخبر باشند در اختیار ایشان قرار میدهد. در ۱۵ کشور دیگر آفریقائی حتی این بولتن نیز منتشر نمی شود و مردم بطور کلی به هیچگونه مطلب چاپی که بتواند ایشان را از حوادث و وقایع با خبر و مطلع سازد دسترسی ندارند. در مقابل، در تمام کشورهای آمریکائی لاتین روزنامه در اکثر کشورها در اختیار مردم میباشند و اصولاً روزنامه بصورت يك وسیله ارتباط جمعی به نحو جالبی از مراحل اولیه و ابتدائی رشد و رو به تکامل گذاشته است. با وجود اینکه این کشورها نیز چون کشورهای آفریقائی از رشد اقتصادی لازم بی بهره هستند، معهداً در یکی از آنها یکی از روزنامه ها بحد اکثر رشد و تکامل خود رسیده است. در بعضی از کشورهای توسعه نیافته مثل موریسیا بعلمت عدم وجود وسائل و ابزار چاپ، لازم است که مجلات و بولتن های خبری برای استفاده مردم از سایر کشورها وارد بشوند. در سایر کشورها مثل هندوستان صنعت چاپ آنچنان توسعه یافته است که میتواند در رشته ها و حتی زبانهای مختلف روزنامه ها و مجلات بسیار زیادی را چاپ نماید. در بعضی از کشورهای در حال توسعه استفاده از رادیو متکی به فرستنده قدیمی و کهنه ای است که سالیان پیش از طرف یکی از قدرت های بزرگ هدیه شده و تنها با زحمت و مرارت بسیار توانسته اند آن را در طول سالیان دراز مورد استفاده قرار بدهند. در بعضی دیگر از کشورهای در حال توسعه در فرستنده های رادیویی و تلویزیونی وسایل و امکاناتی درست نظیر آنچه کشورهای کاملاً توسعه یافته صاحب هستند بچشم میخورد. پروفیسور شرانم به نقل از خاطرات خویش از کشور هائی یاد میکند که گاهی اوقات خراب شدن تنها پروژکتور موجود و نبودن فردی که آنرا مرمت نماید موجب این شده که برای چند هفته نمایش يك فیلم به تعویق بیافتد. در مقابل یکی دیگر از کشورهای در حال توسعه صاحب مرکز مجهز سمعی و بصری است که در آن میلیونها دلار لوازم و وسایل بچشم میخورد.

با توجه به بحث مختصر فوق میتوان نتیجه گرفت که از جهت رشد و توسعه وسائل ارتباطی در کشورهای توسعه یافته به يك سیستم مشخصی بر نمیخوریم. وضع در هر کشوری بصورت متفاوتی است. تنها عامل مشترکی که بچشم میخورد و در تمام کشورها با وجود اختلافاتی که در فوق به آنها اشاره کردیم صدق میکند مسأله کمیابی و کمبودی است.

برای روشن شدن موضوع بدنیست شکل شماره (۱) را مورد ملاحظه قرار بدهیم. در این شکل محوطه کمیابی که مورد توجه ماست بچشم میخورد. این محوطه در شکل با نقطه چین مشخص شده و به ترتیب شامل قسمت های زیر است: از مرز جنوبی ممالک متحده آمریکا شامل کلیه کشورهای آمریکائی لاتین تا برزیل. در شرق شامل تمام کشورهای آفریقائی، کشورهای جنوب و جنوب شرقی آسیا و سایر

شکل (۱)

قسمت‌هایی که در نقشه بچشم می‌خورد . البته در این محوطه از جهت کمبود و کمیابی وسایل ارتباطی استثنائاتی به چشم می‌خورد ، معه‌ذا تمام این قسمت‌را میتوان مرکز کمیابی به حساب آورد . اگر مردم بیسواد دنیا ، اکثر کشورهای توسعه نیافته و بسیاری از ممالک درحال توسعه و تمام کشورهایی که سیستم های ارتباطی آنها ناقص و قدیمی است در این محوطه قرار گرفته‌اند .

یونسکو برای اندازه‌گیری میزان کفایت و عدم کفایت وسائل ارتباط جمعی در کشورهای در حال توسعه معیاری بدست داده‌است . از نظر یونسکو هر یک از کشورهای درحال توسعه بمنظور رسیدن به هدف آتی باید برای هر صد نفر از مردم خود ، به ترتیب ۱۰ نسخه روزنامه ، ۵ گیرنده رادیو ، دو صندلی سینما و دوگیرنده تلویزیون فراهم سازند .

در گزارشی که یونسکو به سازمان ملل متحد تسلیم داشت در این مورد نوشت :

«بیش از ۱۰۰ کشور آسیایی ، آفریقائی و آمریکائی لاتین نتوانسته‌اند هنوز به این حداقل برسند . این کشورها برویهم صاحب جمعیتی معادل ۱۱۰ میلیون نفر یا ۶۶ درصد جمعیت دنیا هستند . بعلاوه ۱۹ کشور دیگر که معرف ۲ درصد جمعیت دنیا هستند تنها نسبت به سه وسیله از چهار وسیله ارتباطی نتوانسته‌اند به حداقل یونسکو دست یابند . بطور خلاصه ۷۰ درصد از مردم دنیا از حداقل وسیله‌ای که برای باخبر شدن از مسائل و اتفاقات به آنها احتیاج دارند محروم هستند . نکته‌ای که باید به آن توجه داشت این است که وضع حتی از این هم وخیم‌تر است ، زیرا این ارقام تنها تعداد وسائل را از جهت کلی در نظر گرفته و به مساله بسیار مهم توزیع وسائل در بین ممالک توجه نداشته است . در بسیاری از کشورهای توسعه نیافته بیش از ۶۰ درصد از مردم در نقاط روستائی و در دهات و مزارع زندگی میکنند ، در حالیکه در این ممالک حداکثر بهره برداری از وسائل خبری در شهرها و اجتماعات صنعتی میشود . بنابراین مساله حداقل وسائل ارتباط جمعی که در فوق به آن اشاره کردیم به نکته قابل اهمیت عدم وجود این وسائل در نقاط روستائی توجهی ندارد . حتی در بعضی از کشورهای تقریباً توسعه یافته که مقدار وسائل ارتباط جمعی موجود آنها از حداقل پیشنهادی یونسکو نیز تجاوز میکند این موضوع صادق است و متأسفانه در توزیع وسائل به روستاها توجهی نشده است .

مساله دیگری که زیاد خوشایند نیست این می‌باشد که در حدود ۴۰ کشور در مناطق توسعه نیافته دنیا فاقد هرگونه سرویس تهیه خبر بوده و حتی برای اطلاع از اخبار محلی خود باید متکی به ۵ آژانس خبری بزرگ دنیا (اسوشیتدپرس ، یونایتدپرس ، اینترنشنال متعلق به آمریکا) ، رویتر (ممالک مشترک المنافع) ، آژانس خبرگزاری فرانسه و تاس (شوروی) باشند . از این گذشته اخبار مربوط به ممالک توسعه نیافته و در حال توسعه بوسیله همین خبرگزاریهای بزرگ دنیا مخابره میشود و در حقیقت ایشان در مورد آگاه ساختن مردم دنیا از حوادث و وقایع مربوط به کشور خویش دخالت مهمی ندارند .

ارزشیابی مختصری که از توسعه وسائل ارتباط جمعی در ۱۲۰ کشور مختلف عالم صورت گرفت از هر جهت با آنچه سازمان ملل متحد در مورد کشورهای توسعه نیافته جهان مشخص نموده است مطابقت دارد . بعبارت دیگر ممالکی که وسائل ارتباطی در آنها هنوز بحد رشد و کمال نرسیده همان کشورهایایی هستند که با توجه به معیارهای سازمان ملل متحد توسعه نیافته لقب گرفته‌اند . بطوریکه میدانیم وقتی درآمد سالیانه افراد در کشوری کمتر از ۳۰۰ دلار باشد آن مملکت از نظر سازمان ملل متحد توسعه نیافته و یا در مواردی در حال توسعه بحساب می‌آید . آمار سال ۱۹۶۴ معرف این حقیقت دردناک بوده که مردم در حدود ۱۰۱ کشور در آمدی کمتر از ۳۰۰ دلار در سال و مردم ۱۶ مملکت دیگر درآمدی بین

۲۰۰ تا ۴۰۰ دلار داشته‌اند . بهرجهت نکته اساسی اینجاست که ممالک توسعه نیافته همان‌کشور هائی هستند که سیستم ارتباطی آنها توسعه نیافته و مردم ایشان بوسائل ارتباط جمعی دسترسی ندارند . اگر معیارهای یونسکو که بصورت حداقل ذکر شده‌اند بدست آیند ، این نکته بآن معنی است که تقریباً از هر دو خانواده ، یکی به روزنامه یومیه و از هر چهار خانواده یکی به گیرنده رادیویی دسترسی دارد . همینطور برای هر دو خانواده ، یک صندلی سینما و یک گیرنده تلویزیونی وجود دارد . این ارقام آشکار کننده حقیقت تلخی هستند که باید مورد توجه قرار بگیرند زیرا در حال حاضر میزان انتشار روزنامه یومیه در جهان بسختی به حداقل معیار یونسکو می‌رسد اما در مورد رادیو و تلویزیون و سینما ، مقدار گیرنده ها و صندلیهای موجود حتی به حداقل معیار یونسکو نیز نمی‌رسند . معیذا باید توجه داشت که لااقل در حدود یکصد مملکت و ناحیه که معرف دوسوم مردم جهان هستند بیشتر از آنچه بتصور آید از جهت وسائل ارتباط جمعی از رسیدن به معیار یونسکو محروم میباشند . جدول شماره (۱) پیشرفت ممالک مختلف را در نواحی بزرگ و پرجمعیت دنیا در رادرسیدن بحداقل معیار یونسکو نشان میدهد :

جدول شماره (۱) - تعداد نسخ روزنامه یومیه، گیرنده‌های رادیو ، صندلی سینما و گیرنده های تلویزیون برای هر صد نفر در نواحی مختلف دنیا بسال ۱۹۶۱

نسخ روزنامه	گیرنده رادیو	صندلی سینما	گیرنده تلویزیون
دنيا	۹۰۸	۱۴۰۲	۲۰۸
آفریقا	۱۰۲	۲۰۳	۰.۷
آمریکای شمالی	۲۵	۷۳	۲۳۴
آمریکای جنوبی	۸	۱۱	۲
آسیا	۴	۲۰۱	۰.۶
اروپا	۲۳	۲۱۸	۷۴
اقیانوسیه	۲۹	۲۰۶	۸۸
روسیه	۱۸۱	۲۰۵	۳
سه ناحیه بیش از حد توسعه نیافته (شامل دوسوم جمعیت دنیا)	۳۰۸	۲۲۷	۰.۶
چهار ناحیه بیش از حد توسعه یافته (شامل يك سوم جمعیت دنیا)	۲۲۷	۳۵۸	۱.۷

توجه به این جدول بخوبی معرف اختلاف فاحشی است که بین نواحی مختلف دنیا از جهت دسترسی بوسائل ارتباط جمعی وجود دارد . البته وسائلی که در این جدول به آنها اشاره شد گیرنده‌ها و وسائل دریافت خبر و اطلاعات بودند که میتوان آنها را «شبکه دریافت» نامید . در جدول شماره (۲) که در زیر بنظر میرسد باشبکه پخش و توزیع با وسائلی که میتوانند اطلاعات و اخبار را در اختیار مردم قرار بدهند آشنا میشویم . در این جدول با میزان روزنامه‌های یومیه ، گیرنده های رادیو و تلویزیون و تعداد فیلمهای سینمایی که در نقاط مختلف دنیا تهیه میشود آشنا میشویم و یکبار دیگر اختلاف فاحش مناطق توسعه یافته و توسعه نیافته را از جهت دسترسی به این وسائل احساس میکنیم .

جدول شماره (۲) - تعداد روزنامه‌های یومیه، گیرنده های رادیو ، فیلم های طویلی که در مدت سال ساخته میشود ، گیرنده های تلویزیون در نقاط مختلف دنیا بسال ۱۹۶۱

روزنامه یومیه	گیرنده رادیو	فیلمهای طویل	گیرنده تلویزیون
آفریقا	۲۲.	۴۳	۲۵
آمریکای شمالی	۲۲۰۰	۳۰۶	۷۵۹
آمریکای جنوبی	۷۵.	۵۹	۸۷
آسیا	۱۲۷.	۱۶۱۸	۲۵۸
اروپا	۲۹۸.	۱۰۳.	۱۴۰.۶
اقیانوسیه	۱۱.	۱	۱۹
روسیه	۴۶.	۱۳۷	۱۷۳
سه ناحیه بیش از حد توسعه نیافته (شامل دو سوم مردم دنیا)	۲۲۴.	۱۷۲.	۳۷.
چهار ناحیه بیش از حد توسعه یافته (شامل يك سوم مردم دنیا)	۵۷۵.	۱۴۷۴	۲۳۵۷